

Tamáská Péter

Zalaegerszegi honvédek a Donnál

A szerzők – Molnár András, Szabó Péter és Erős Krisztina – a fenti címmel dolgozták fel a magyar királyi 17. honvéd gyalogezred III. zászlóaljának történetét 1942 és 1943 között. S van még egy negyedik, „korabeli” szerzője is a könyvnek: Németh József tizedes, aki naplót vezetett a harctéren. A munka első sorban Molnár András dicsérei, akinek dolgozata a III. zászlóalj mozgósításától, 1942 márciusától 1943 májusáig, a megtizedelt legénység és tisztjei 1943 májusi fogadtatásáig követi az eseményeket. A zászlóalj személyi állománya a később utánuk küldött két menetszázaddal együtt mintegy 1500 főt tett ki, zömük Zalaegerszeg környéki tartalékos volt. A közel 300 kilométer széles német-szovjet arcvonalon Kurszktól keletre a 9. könnyű hadosztály tartalékaként vett részt Tyim bevételében. A városért folyó június-júliusi harcokban az első vonalban harcolt, s mintegy tíz százalékos veszteséget szenvedett, majd a 2. magyar hadsereg arcvonalának legészakibb szakaszára, a Voronyesztól délre lévő Gremjacse falunál foglalt el védőállást. Augusztus közepén a vele szemben lévő szovjet hídfő felszámolásáért vívott harcban újra érzékeny veszteségek érték. Hosszú folyóvédelem után 1943. január 27-én a visszavonuló 2. hadsereg utóvédje utóvédjeként hagyták el a zalai honvédek Don menti fedezékeiket. A 17/III-as - mondjuk meg őszintén - halálra ítélt zászlóalj volt. A szovjet csapatok bekerítéseiből többször kitorvén rendkívül súlyos veszteségeket szenvedtek, s májusig – a sebesülten visszatérteket kivéve – a harcvonalból visszavonulók mindössze hetede maradt meg. (A csúcslétszámot jelentő 1500-hoz képest a teljes veszteséglista persze kisebb, 667 fő.) Rajki Dezső tartalékos zászlós szerint egyetlen marhavagonba befért az a 46 fő, akiket az éj leple alatt toltak ki a zalaegerszegi állomásra s a zalalövői hurokvonalon szinte beloptak az ünnepi fogadásra a zalaegerszegi laktanyába. Parancsnokuk, Závodszy István százados semmilyen elismerésben nem részesült.

ZALAEGERSZEGI HONVÉDEK A DONNÁL

A magyar királyi 17. honvéd gyalogezred
III. zászlóaljának története, 1942-1943



Az I. világháborúban elvérzett 6. honvédezred laktanyái sokáig üresen álltak. S amikor szerencsésebb és nagyobb országok lovasezredeiket páncélos ezredeké szervezték át, Zalaegerszegnek – Gömbös Gyula intenciói alapján – legalább egy gyalogos zászlóaljra futotta a huszárok után. Kezdetben mintha visszatért volna a magyar zászlókhöz a hadiszerencse: 1939-ben Kárpátaljára vonultak be a 17/III.as zászlóalj katonái, s részt vettek a szlovákok elleni rövid, határvíta kiváltotta párnapos márciusi harcokban. (A mai szlovák történetírás nem minden nagyképűség nélkül „mala vojna”, kis háború néven tárgyalja ezt az epizódot.) A következő évben ott vannak a kolozsvári bevonuláson, s a bőséges fotóanyagnak köszönhetően ott láthatjuk őket az 1942 májusi zalaegerszegi búcsúztatáson. Aztán hirtelen váltás: kéregető orosz asszonyok és gyerekek a zászlóaljat szállító vasúti szerelvény mellett, kirakodás Kurszknál, s a tyimi áttörés képei. S Gremjacse: rajparancsnokok téli, fehér rejtő szerelésben, s ugyanott zászlóalj hősi halottainak temetője, végül a visszavonulás. (Korunk üdítő színfoltja: komoly tudományos munkák is megpróbálnak képeskönyvek módjára viselkedni.)

Hogy milyen volt a legénység felkészültsége? Molnár András többször is hivatkozik Péchy György ludovikás főhadnagy visszaemlékezéseire. A trianoni békeszerződés

miatt 1920 óta kiképzetlen korosztályok gyorsított kiképzése során a zalaegerszegi csapattestet is részben ilyen, idősebb emberekkel töltötték fel. Láthattam – írja Péchy –, „mennyre kizsigelretek őket a nehéz földműves munka. A gyalogsághoz beosztottak 90 százaléka nincstelen parasztlakó köréből került ki. Elég sok volt köztük a szellemileg elmaradott is.” Ezt a katonai erények gyengeségére utaló jelenséget – a sorozottak sem fizikai, sem harckészség tekintetében nem ütötték meg az I. világháborús magyar katonák szintjét – Szombathelyi Ferenc 1943. júniusi bizalmas tiszti parancsában – amelyben a doni katasztrófa összetevőit elemezte – finomabban így fejezte ki: „Sok volt az ijedtség, a pánik, de kevés volt a harcos szellem és hozzáértés is. A hadseregünk, mely nagy tiszti és tiszthelyettesi hiánnyal küzdött, nagy tömegeiben inkább hasonlított felfegyverzett polgársághoz, milícia hadsereghez, mint egy korszerű hadsereghez.” Németh tizedes naplója éppen ennek fényében rendkívül érdekes.

A 20 oldalas napló így kezdődik: „Isten nevében. Történetem kezdete az orosz pokolból.” Érdemes idézni belőle a visszavonulás perceiről: „Úgy látszik, még csak most kezdődik igazi harcunk, de nem az ellenséggel, hanem az éhséggel és a kegyetlen hideggel ... De a jó Isten megsegít bennünket.” Pár nappal később: „A németeket nagyon utálok, ha házba megyünk, mindjárt kizavarnak minket. Utunk még nem tudom, meddig fog tartani és meddig fogom bírni ... Papírra vetni azt a szenvedést nem tudom, az örök emlék marad, amelyet elfelejteni talán sohasem lehet, és aki nem volt ott, úgysem hiszi el, és nem tudja átérezni. Én bízom a jó Istenben, az meg fog segíteni, és nem hagy el ezután sem.” Vörös fonálként húzódik át a tizedes sorain az Istenbe vetett hit: Zala népe ekkor még hagyományosan hívő volt. (Érdekes, hogy az 1812-ben visszavonuló napóleoni hadsereg katonáitól fennmaradt naplókban Isten már nem vagy csak stilisztikai fordulatként szerepel.) S Isten megsegítette a kis tizedest, április 29-én ő és életben maradt társai megérkeznek Nagykanizsára. „Az állomásra be se érve, a sínek mellett lovas rendőrök és sorkatonaság állt, a bevonulás csak kertek alatt történt; mi csak ezt érdemeltük 12 hónap után?”

Az orosz hadjárat később is visszaütött a résztvevőkre. Ha a naplót követően Szabó Péternek a tisztekről készült életrajzi adattárát átböngésszük, a 17/III. zászlóalj több tisztje is börtönbüntetést kapott a Rákosi időkben és a Kádár éra elején vagy – mint tartalékosokat – , a népi demokrácia gondosan megfosztott tiszti rangjuktól. Fülöp István tartalékos hadnagyot például egy év börtönre ítélték, mert tagja volt 1956-ban a Zala Megyei Nemzeti Bizottságnak, Kardos István ugyancsak tartalékos hadnagyot pedig „ellenforradalmi tevékenységgel” vádolva fosztották meg rendfokozatától. (A sort folytathatnánk.) A könyv utolsó része a zászlóalj személyi veszteségeit összesíti. Az eltűntek jelentős része nyilván hadifogságba esett, de a háború utáni transzportokkal többen közülük visszatértek családjukhoz. A szerzők ezeket igyekeztek kiszűrni, s csak a tényleges veszteségi adatokat feltüntetni. Ha a harcban elesettek (85) és az eltűntek (575) számát összevetjük, érthetjük meg, miért nem akarták megadni magukat a keleti fronton a német s a velük szövetséges katonák: a fogolytáborig való eljutás és az ottani rabszolgamunka felért egy halálos ítélettel. Az 575 eltűntön az ítélet végrehajtatott.

A Zalaegerszegi honvédek a Zala Megyei Levéltár kiadványaként, a Zalai Gyűjtemény 74. köteteként jelent meg. A Molnár András szerkesztésében készült mű nemcsak mint hadtörténeti, de mint helytörténeti kiadvány is igen sok adatot tartalmaz, érdemes forgatni a kutatóknak és tanároknak egyaránt. A borítóterv és a képek nyomdai előkészítése Zóka Gyula munkáját dicséri.

(Magyar Nemzeti Levéltár-Zala Megyei Levéltár, Zalaegerszeg, 2013)